

דף שבועי

פרשת וירא, תשפ"א, מספר 1392

אשרי הגבר אשר ינסנו ה'; הניסיון אצל הרמב"ם יהודה הלפר

ברור שההגדרה הזו של הרמב"ם פותרת את הבעיה הנובעת מהפירוש הגלוי של הטקסט: ה' אכן ידע מלכתחילה שאברהם היה ירא א-להים, אך השתמש בניסיון כדי לידע את אנשי העולם על ייחודו של אברהם והיותו מודל לחיקוי; ככה עליהם להאמין וכמותו עליהם להתנהג. אם כן, אין שום צורך להכחיש את ידיעת הכול מאת הא-ל. אף על פי כן, בעיית הצדק, שאפיינה את ההבנה המפורסמת של הניסיון, הלכה והתחזקה בהבנתו של הרמב"ם. אברהם נענש, כביכול, בלא חטא, בכך שהיה צריך לעקוד את בנו על המזבח, אך במה חטא יצחק?! הרמב"ם אינו מסביר ואף לא חוזר לדון בשאלת ההצדקה של ניסיון לאדם שלא חטא, שבה פתח את הפרק. אמנם הוא משאיר לקוראיו לשאול מה שאברהם עצמו שאל, "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בר' יח:כה)?

התשובה לשאלה, האם עשה ה' צדק כשניסה את אברהם ויצחק בעקדה, נמצאת בבחירתו של הרמב"ם להקפיד להשתמש במונח העברי "ניסיון" לאורך תיאור העקדה, ובעוד חמישה מקרים אחרים. לקוראי ה"מורה" בעברית, אין זה מפליא, אך למי שקורא את הספר בערבית, השימוש של הרמב"ם במונח עברי בולט כאן. לקוראים המכירים את פירושו למשנה, שימוש זה בולט אף יותר. שם, במניין העשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו (אבות ה', ג), העדיף הרמב"ם להשתמש במונחים ערביים: "מְחַנֵּה" או "אֲמַתְחֵאן", מלבד במשפט הראשון שציטט מהמשנה.⁴ בפירושו, שנכתב כנראה בסביבות 1168 כשהוא היה בשנות ה-30 לחייו, נצמד הרמב"ם, ככל הנראה, לנוהג המקובל שאנו מוצאים גם בפירושי בחיי אבן

הרמב"ם מתחיל את מורה נבוכים (ג, כד) בביקורת על שתי הבנות של המושג "ניסיון". האחת, שהוא מכנה "המפורסמת אצל האנשים" ("משהור ענד אלנאס"), היא "שהא-ל מנחית פגעים על אדם מבלי שחטא קודם-לכן, כדי ששכרו יגדל".¹ השנייה, שהוא מכנה "הפירוש הגלוי" (ט'אהר), היא שהניסיון הוא "מבחן" ("אֲמַתְחֵאן") או בדיקה כדי שיוודע שיעור האמונה או הציות של האיש הנבחן או העם הנבחן".² שתי ההגדרות הללו פוגעות בשלמות ה'. שכן, על פי ההבנה המפורסמת הזאת, הא-ל אינו עושה צדק, אלא מעניש בלא חטא. בעיני הרמב"ם, אפילו ההבטחה לשכר עתידי מרובה אינה מנטרלת את העוול שמיוחס לא-ל כזה. על פי ההבנה הגלויה של הספר, הא-ל אינו "כול יודע", אלא צריך מבחנים או בדיקות לבחון כליות ולבבות בני אדם. אמנם, לאחר עקדת יצחק ה' אומר לאברהם: "עֲתָה יָדַעְתִּי כִּי יִרְאֶה אֱ-לֹהִים אֶתָּה" (בר' כב:יב), אך אי אפשר לקבל אמירה זו כמשמעה, מבלי להניח שה' לא ידע את לב אברהם לפני העקדה, ורק למד אותו אחרי המבחן. על פי הרמב"ם, ההבנה הנכונה של המושג "ניסיון" היא:

להודיע לבני אדם מה ראוי להם לעשות או מה ראוי להם להאמין. מכאן עניין הניסיון הוא שיעשה פעולה מסוימת אשר כוונתה אינה הפעולה ההיא בפרט, אלא שתהיה דוגמא שיחקו אותה וילכו אחריה.³

* ד"ר יהודה הלפר, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

1 רמב"ם, דלאלה' אלחאירין, מהדורת ש' מונק (אוסנברוק: צלר, 1964), כרך ג, נא עמ' ב. ראו גם מורה נבוכים, תרגום מיכאל שורץ, עמ' 504. שורץ מכנה את ההבנה הזאת "הפשט".

2 מהדורת מונק, כרך ג, נב עמ' א. התרגום שלי. 3 שם. נעזרתי בתרגום של שורץ, עמ' 504.

4 משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, סדר נזיקין, ההדיר ותרגם יוסף קאפח, ירושלים תשכ"ה, עמ' תנב-תנג.

שבאו עליו מה שנראה לנו כסטואיזם מלומד. הוא לומד מהם ומשפר את עצמו בלימוד חוכמה. אם כן, מדוע העקדה אינה מין "אלבלאיא"? בשונה מאיוב, אברהם היה מלומד בחוכמה, וידע את הא-ל עוד לפני העקדה, ולכן לא היה לו מה ללמוד מהייסורים. הוא לא היה יכול להפיק את אותה התועלת שקיבל מהם איוב. ואכן, יש להבדיל בין שלושה סוגים של מבחנים אצל הרמב"ם. הראשון, המכונה בשורש הערבי מ-ח-ן, מתייחס למבחן שהבחון אינו יודע את תוצאותיו, כך שהמבחן מיועד לתועלתו. הסוג השני, המכונה "אלבלא", אמור לגרום לבחון להשתנות לטובה, ואם כן הוא מיועד לתועלת הנבחן. לדעת הרמב"ם, הניסיון של אברהם אינו לתועלת הבחון, כי הא-ל כבר מושלם, והוא גם אינו לתועלת הנבחן, כי אברהם כבר היה חכם וידע את הא-ל. אלא, הניסיון הוא לתועלת אנשי העולם, קהל היעד של האירועים האלה, שאמור ללמוד ממחשבת אברהם ומהתנהגותו. אם כן, העקדה אמורה לעזור לאנשי העולם ללמוד חוכמה, להשתדל לדעת את השם ולהתנהג בהתאם.

נשוב לשאלתנו הראשונה: איך זה מוסרי לייסר את אברהם שלא חטא? אם נקבל את טענת הרמב"ם כי החכם באמת והיודע את בוראו אינו מופרע ממקרי העולם, אזי ניתן לומר כי אברהם לא התייסר, ובוודאי שהעקדה לא פגמה באושרו. הדברים נכונים גם באשר ליצחק – אם כבר הגיע לגיל שבו רכש חוכמה, אז המקרים האלה לא פגמו באושרו השכלי, ואם טרם הגיע לגיל הזה, אז אולי האירוע הזה עזר לו להשתדל להגיע לאותה חוכמה וידיעה.

מי שאמור ללמוד להקדיש את עצמו לחוכמה ולידיעת ה' הוא אנחנו, אנשי העולם. יש לזכור כי העקדה לא הייתה בפרהסיא, אלא בנוכחות אברהם, יצחק וה' בלבד. אמצעי ההפצה היחיד של הסיפור הזה הוא התורה עצמה, והתועלת עבורנו מהסיפור היא להשתדל לרכוש בעקבותיו חוכמה, ידיעת הא-ל והתנהגות טובה. השנה רבים מאתנו מתפללים ביחידות וקוראים את הפרשה ביחידות. מעבר לכך, נעשה את זה בצל הייסורים של הקורונה. משימתנו בעיני הרמב"ם ברורה: לכוון את מחשבותינו מעבר לייסורים האלה, ולהשתדל לחשוב על הדברים החשובים באמת: התנהגות ראויה, רכישת חוכמה ודאית והשתדלות לדעת את ה'.

פקודה ובתפסיר לתורה של ר' סעדיה גאון. בהקשרים מקבילים לזה, שניהם השתמשו במונחים "מחנה" או "אמתחאן" לתרגום "ניסיון", "ניסה" וכדומה, שמשמעותן "מבחן", או במקרים נדירים – "ייסורים". רס"ג אף מציע להבין את "עתה ידעתי" כ"עתה הודעתי".⁵ למרות זאת, ב"מורה נבוכים", שיצא ב-1191, הרמב"ם שולל את השימוש במונחים הערביים מהשורש מ-ח-ן לתרגום "ניסיון", כי לדבריו: "ה' ית' לא רוצה לבחון ("ימתחן") ולבדוק איש כדי לדעת מה שלא היה יודע קודם – חלילה".⁶

אפילו אם המונחים מהשורש מ-ח-ן אינם מתאימים לתרגום "ניסיון", כי הם מניחים את אי-ידיעתו של הא-ל, למה לא השתמש הרמב"ם במילה הערבית בְּלֵא (بلاء, או: בליה) למטרה זו? המילה הזאת מופיעה בקוראן (37:106), ושם אללה מכנה את העקדה **الْبَلَاءُ الْمُبِينُ**, "בְּלֵא ברור". המילה הזאת די ייחודית, ומשמעותה לא תמיד ברורה; היא דומה ל"ניסיון" וגם ל"פגע" או "ייסורים". למרות שלקורא ערבית המילה הזאת מקבילה ל"ניסיון" בעברית, הרמב"ם אינו מייחס אותה לאברהם, אלא לאיוב. הרמב"ם דן באיוב בחלק ג, פרקים 22-23, כלומר הפרקים שלפני הדיון בניסיון. שם הוא מתייחס ל"אלבלאיא" (הרבים של בְּלֵא) אשר ה' הוריד על איוב, כלומר מות עשרת בניו וכו'. ועל השאלה, למה דברים כאלה קורים לאנשים טובים?⁷ על פי הרמב"ם, בתחילת ספר איוב, כאשר ה"בלאיא" אירעו לאיוב, "לא היה לו חכמה ולא ידע את הא-ל אלא דרך המסורת כמו שיודעים אותו ההמונים הדתיים".⁸ אך אחרי הייסורים שלו, כאשר החליט לרכוש חוכמה ו"כאשר ידע את הא-ל בחכמה ודאית, הודה כי האושר האמיתי אשר היא ידיעת הא-ל מובטח לכל מי שידע אותו, אין בליה' מן אלבלאיא האלה שיכתים את האושר הזה".⁹

מכאן, על פי קריאתו של הרמב"ם, שאיוב היה בן אדם רגיל, לא מלומד במיוחד. אבל אחרי שהתייסר, לקח על עצמו ללמוד חוכמה עד שהבין את הא-ל, והגיע למצב של אושר מוחלט. מדברי הרמב"ם יוצא גם, כי אי אפשר לפגום באושר המוחלט הזה, אפילו על ידי "אלבלאיא", כולל כנראה מות בניו. איוב מסיק מהייסורים

5 ראו רס"ג, תפסיר אלתורה באלערביה, ערך נפתלי יוסף דירנבורג (פריס תרנ"ג), עמ' 33-32.

6 מהדורת מונק, נ"ד, עמ' ב.
7 מהדורת מונק, מ"ז, עמ' ב.
8 מהדורת מונק, מ"ח, עמ' ב.
9 שם.

דף שבועי

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף